

antika - vječni motiv

26

HIMNA POD GLAS

Helada, to je razvita obala jednog genijalnog mora gdje su se u zoru uzvinuli duh spoznaje i magnetizam inteligencije nadimljući jednakom plodnošću moći što su se činile trajnima. Nadalje, to je zemljovid čudnovatih planina: neki vulkanski lanac smiješi se magiji heroja, zmijskoj nježnosti božica, vodi svadbeni let čovjeka najzad slobodnog da se spozna pticom i zna da će kao ptica poginuti; to je odgovor svemu, čak i lihvi rođenja, čak i zavijucima labirinta. Ali ovo stameno tlo sačinjeno od dijamanta svjetlosti i snijega, ova zemlja što ne može da istrune pod nogama svog naroda, pobjednika nad smrću, ali smrtnog očitošću čistoće — neki strani razlog pokušava da kazni njegovo savršenstvo — smatra da nadglasuje mramor njegova klasja.

O Grčka, ogledalo i tijelo tri puta mučeničko, tebe zamisliti znači ponovo te uspostaviti. Tvoji ozdravljači su u tvom narodu i tvoje je zdravlje u tvome pravu. Zovem tvoju nebrojivu krv, jedini živi stvor za koga je sloboda prestala biti bolećiva — krv koja mi razbija usta, ona od šutnje a ja od krika.

(Preveo Zvonimir Mrkonjić)

René Char

prijevod

TERENCIJE: SVEKRVA

Prevodiočeva napomena

27

„Svekrva“ je posljednja, šesta Terencijeva komedija koja se u prijevodu pojavljuje na stranicama „L & G“. Najnužnije podatke o njezinu burnom historijatu naći će čitalac u prvoj bilješci; stoga ovdje samo riječ ili dvije o njezinoj fabuli.

Latinski original nosi, kao i sve Terencijeve komedije, grčki naslov: Hekyrá (= svekrva). Komediju istog naslova napisao je grčki komediograf Apolodor iz Karista (fl. cca 270. pr.n.e.), i gotovo nema dvojbe da je ona poslužila kao uzor Terenciju. Kako se vrlo sličnom fabulom u jednoj svojoj komediji okoristio i Menandar, došlo je kod manje upućenih do zabune kojoj korijeni, kako se vidi iz prve didaskalije, sežu vrlo duboko. No „Parničari“, kako glasi naslov spomenute Menandrove komedije (grč. Epitrépontes — oni koji svoj slučaj prepuštaju nekon na arbitražu) ni pošto nije jedino djelo grčke dramske književnosti koje se koristi takvom fabulom; prema vijestima kojima raspolažemo, gotovo je sasvim sigurno da ju je, u ovom ili onom obliku, iskoristio i Euripid za svoje komade „Alopa“ i „Auga“ (Alópē; Aúgē). Toliko o fabularnoj pretpovijesti Terencijeva djela.

Prijevod je rađen prema izdanju Kauer—Lindsay, London 1926, čiji je kritički aparat 1958. dotjerao i dopunio Otto Skutsch. „Marouzeau“ u bilješkama odnosi se na izdanje Terencija koje je priredio poznati francuski filolog („Térence. Comédies. Paris 1947—49; Tome III; Hécycire — Adelpes. Texte établi et traduit par J. Marouzeau).

DIDASKALIJA (I)¹

Evo počinke Terencijeva „Svekrva“. Izvedena je na Megalezijским igrama, za kurulskih edila Seksta Julija Cezara i Gneja Kornelija Dolabele. Glazbu je skladao Flak, rob Klaudijev, i to na jednakim frulama za čitav komad. Grčki je original Menandrov. To je peta Terencijeva komedija. [Prvi put izvedena bez prologa; drugi put dana] za konzulovanja Gneja Oktavija i Tita Manlija. Prikazana je na pogrebnim igrama u čast Lucija Emilija Paula. Nije bila prihvaćena. Treći je put prikazana za kurulskih edila Kvinta Fulvija i Lucija Marcija. Izveli su je Lucije Ambivije i Lucije Segije Turpion. Bila je prihvaćena.

DIDASKALIJA (II)

Počinke Terencijeva „Svekrva“. Izvedena na Rimskim igrama, za kurulskih edila Seksta Julija Cezara i Gneja Kornelija. Nije bila izvedena do kraja. Glazbu je skladao Flak, rob Klaudijev, i to na jednakim frulama za čitav komad. Drugi je put prikazana na pogrebnim igrama u čast Lucija Emilija Paula, za konzulovanja Gneja Oktavija i Tita Manlija. Treći je put prikazana za kurulskih edila Kvinta Fulvija i Lucija Marcija.

28

SAŽETAK GAJA SULPICIJA APOLINARA²

Pamfil se oženi Filumenom koju je nekoć kao djevojku obljubio i ne znajući tko je ona. Prsten koji joj je na silu strgnuo dade svojoj prijateljici, heteri Bakhidi. Potom otputuje na Imbar, a da ženu nije ni dotakao. Ona zatrudnje i njezina je majka prebaci tobože kao bolesnu do sebe, ne želeći da za to dozna svekrva. Pamfil se vrati, sazna za porod, tajni, ali ženu ipak ne želi prihvatiti. Otac krivnju za to nalazi u ljubavi prema Bakhidi. Dok se Bakhida opravdava, Mirina, majka obljubljenе djevojke, slučajno prepozna prsten. Pamfil prihvati ženu zajedno sa sinom.²

LICA

PROLOG

FILOTIDA, hetera
SIRA, starica
PARMENON, rob
(SKIRT, rob)
LAHET, starac

SOSTRATA, gospođa
FIDIP, starac
PAMFIL, mladić
SOZIJA, rob
MIRINA, gospođa
BAKHIDA, hetera
(PJEVAČ)

PROLOG (I)³

Ova se komedija zove „Svekrva“. Kad se nova novcata bila davala, dogodilo se novo novcato zlo i nesreća tako da je ljudi nisu mogli ni vidjeti ni procijeniti. Budalast je narod bio zaokupljen gledanjem plesača na užetu. Sada je dakle sasvim isto kao da je nova. Onaj koji ju je napisao nije htio da se tada ponovo prikazuje samo zato da bi je ponovo mogao prodati. Upoznali ste druge njegove komade; upoznajte, molim vas, i ovaj!

PROLOG (II)⁴

Dolazim u ruhu Prologa da vam govorim. Dozvolite mi i da vas nagovorim te da se kao starac okoristim istim pravom kojim sam se koristio dok sam bio mladi — kad mi je polazilo za rukom da nove i prvobitno neuspjele komade dovedem do duboke starosti, da ne bi zajedno s pjesnikom propalo i djelo. Od Cecilijevih komedija koje sam prvi put postavljao, jedne su bile potpun neuspjeh, u drugima sam se jedva održao. No kako sam znao da je na pozornici sreća promjenljiva, u nesigurnoj nadi latio sam se sigurna napora i stao igrati te iste komedije samo zato da bih od istog pjesnika mogao postavljati nove komade. Mislio sam na to da ga ne odvratim od njegova zanimanja. Uspjelo mi je da ih ljudi vide. Kad su ih upoznali, svidjele su im se. Tako sam na pravo mjesto vratio pjesnika koji se zbog zlobe suparnika već gotovo posve bio udaljio od svojeg zanimanja, rada i dramske umjetnosti. A da sam brzopleto potcijenio njegovo djelo i da sam se htio potruditi da ga odgovaram — da radije besposličari nego da se bavi svojim poslom —, lako bih ga bio odgovorio da ne piše druge komedije. A sad, u moje ime, blagonaklono čujte što vas molim.

29

Donosim vam ponovno „Svekrvu“ koju još nikad nisam mogao odigrati u tišini, takva je na nju nesreća navalila. No vaša će razboritost, ako pomogne našem trudu, ukloniti tu nesreću. Kad sam je prvi put stao igrati, obljubljenost boksača (kojoj se pridružilo iščekivanje plesača na užetu), gomila ljudi iz pratnje, žamor i vika žena natjerali su me da prije vremena iziđem napolje. No i za taj novi komad poslužio sam se svojim starim običajem, naime da budem ustrajan kad nešto pokušavam: ponovo sam je stao prikazivati. U početku me bijahu dobro prihvatili, kadli se odjednom pronese glas da će na programu biti i gladijatori. Narod se sjati, guraju se, viču, bore za mjesto; nije mi pošlo za rukom da održim svoje mjesto. Sad nema gužve, mir je i tišina. Dano mi je dovoljno vremena za predstavu, a vama je dana mogućnost da iskažete čast dramskim predstavama. Nemojte dozvoliti da se zbog vas dramska umjetnost ograniči na nekolicinu! Neka vaš ugled bude potpora i pomoć mojem ugledu! Ako je istina da nikad za svoje umijeće nisam tražio pretjeranu cijenu i da sam smatrao najvećim dobitkom ukoliko sam vama što bolje ugodio — dajte, iskažite mi svoju naklonost, da čovjek, koji je svoj rad prepustio meni na zaštitu a sebe povjerio vašem poštenju, ne bude nepravedeno izložen

podsmjehu nepravednih ljudi. Obazirući se na mene imajte obzira i prema njemu pa budite tihi tako da i drugi poslije dobiju volju za pisanje i da mi se isplati postavljati nove komade koje kupujem za vlastite novce!⁵

I ČIN

Prvi prizor: Filotida. Sira.

(Vide se kuće Lahetova, Fidipova i Bakhidina)

FILOTIDA (izlazeći zajedno sa Sirom iz kuće Bakhidine): Bogamu, Siro, kako ćeš mali broj hetera pronaći kojima su ljubavnici ostali vjerni! Na, ovaj Pamfil! Koliko li se puta — i kako svečano! — zaklinjao Bakhidi, tako da bi svatko lako povjerovao kako nikada neće uz nju živu drugu ženu odvesti svojoj kući. A eto, odveo je!

SIRA: Eh, i zato te ja stalno savjetujem i opominjem: nemoj imati milosti ni prema kome, oguli, okljaštri, oderi svakoga na koga naiđeš!

FILOTIDA: I da ne pravim nikakva izuzetka?

SIRA: Nikakva! Jer znaj: ni od njih nitko ne dolazi do tebe a da ne smišlja kako će laskanjem uz što manje novaca ispuniti svoju želju! Ma molim te, zar nećeš takvim ljudima i ti sa svoje strane pripremiti zamku?

FILOTIDA: Samo, zaboga, nije pravedno da prema svima isto postupam!

SIRA: Znači, nepravda je kad se osvećuješ protivnicima ili kad se spremaš da ih zaskočiš na isti način na koji bi oni tebe htjeli zaskočiti? O joj, jedna li sam! Zašto nemamo ili ja tvoje godine i izgled ili ti moju pamet?

Drugi prizor: Filotida. Sira. Parmenon.

PARMENON (izlazeći iz Lahetove kuće i govoreći unutra): Ako stari bude pitao za mene, reci da sam upravo otišao u luku da se raspitam kad dolazi Pamfil. Skirte, čuješ li što govorim? Reći ćeš mu samo ako bude pitao za mene! Ako ne bude pitao, nećeš reći ništa, da mi ostane dobar izgovor za drugu priliku. Nego vidim li ja ono svoju malu Filotidu? Odakle li ona dolazi? Filotido, da si mi živa i zdrava!

FILOTIDA: O, zdravo, Parmenone!

SIRA: E, Parmenone, zdravo da si!

PARMENON: E, i ti da si mi zdravo, Siro! Nego reci mi, Filotido, gdje si se tako dugo zabavljala?

FILOTIDA: Slabo sam se bogme zabavljala! Otputovala sam s vojnikom, groznim nečovjekom, u Korint i tamo sam ga dvije godine za redom morala podnositi!

PARMENON: Vjerujem, bogami, da si se često zaželjela Atene, Filotido moja, i da si se pokajala zbog svoje odluke!

FILOTIDA: Ne mogu ti ni reći koliko sam željela da se ovamo vratim, da odem od vojnika i da vas ponovo vidim pa da se onako po staroj navadi slobodno razveselim među vama! Jer kod njega se nije smjelo govoriti osim u određenim granicama i to samo stvari koje su njemu bile po volji!

PARMENON: Ne izgleda mi baš da je vojnik lako uspijevao odrediti granice tvojem govorenju!

FILOTIDA: Nego kakva je to stvar o kojoj mi je maločas Bakhida unutra pričala? Nikad nisam mislila da je moguće da on uz nju živu dođe na pomisao da se ženi!

PARMENON: Ženi?

FILOTIDA: Pa zaboga, zar se nije oženio?

PARMENON: Jest, ali bojim se da to nije čvrst brak.

FILOTIDA: Dali bogovi i božice, samo ako to koristi Bakhidi! Nego reci mi, Parmenone, kako da povjerujem da je to doista tako?

PARMENON: Nisu to stvari da se iznose na vidjelo! Okani se ispitivanja!

FILOTIDA: To sigurno zato da se stvar ne pročuje? Pomogli mi bogovi, ne pitam te zato da bih dalje pronosila već zato da tiho u sebi mogu uživati!

PARMENON: Nikad me tvoje slatkorječivost neće uvjeriti da svoja leđa prepustim tvojoj časnoj riječi.

FILOTIDA: Ma hajde, nemoj, Parmenone! Kao da tebi nije puno više stalo da ispričaš tu zgodu nego meni da doznam to o čemu se raspitujem!

PARMENON (na stranu): Pravo žena kaže, to je moja najveća mana! (Glasno) Ako mi daš časnu riječ da ćeš šutjeti, reći ću ti!

FILOTIDA: Postaješ opet onaj pravi! Dajem ti časnu riječ, govori!

PARMENON: Slušaj!

FILOTIDA: Već sam na poslu!

PARMENON: Pamfil je bio zaljubljen više nego ikada u ovu Bakhidu, kadli ga otac stade nagovarati da se oženi. Govorio je ono što obično govore svi očevi: da je on star, da mu je on jedinac, da hoće da mu bude potpora u starosti. Pamfil je isprva odbijao, ali kad je otac stao žešće navaljivati, izazove u njemu neodlučnost: da li da se više prikloni strahopoštovanju ili ljubavi. Salijetanjem i dodijavanjem starac konačno uspije: zaruči ga s kćerkom ovog ovdje najbližeg susjeda. Pamfilu nije izgledalo ozbiljno sve do same svadbe, dok nije vidio da je sve pripremljeno i da nema više ničega što bi moglo odložiti ženidbu. Tada ga se to tako teško dojmilo da bi se, vjerujem, i Bakhidi bio smilio da je bila tamo. Kad god bi mu se pružila prilika da bude sam i da može porazgovoriti sa mnom, govorio je: „Parmenone, propadoh! Što li sam učinio! U kakvo sam se zlo uvalio! Parmenone, neću to moći izdržati! Propadoh jadan!”

FILOTIDA: A tebe, Lahete, ubili bogovi i božice, tebe i to tvoje dodijavanje!

PARMENON: I da skratim, odveo je ženu svojoj kući. Prve noći nije ni dotakao djevojke. Slijedeće noći isto tako.

FILOTIDA: Što ne kažeš? Da je momak, i to više nego pripit, legao zajedno s djevojkom i da se mogao suzdržati? Nevjerojatne stvari govoriš! Ne izgleda mi istinito!

PARMENON: Vjerujem da se tebi tako čini, jer tebi nitko ne dolazi a da ne žudi za tobom! Ali on ju je oženio protiv svoje volje.

FILOTIDA: I što se poslije dogodilo?

PARMENON: Nekoliko dana kasnije odvede me Pamfil nasamo napolje i ispripo-

vijedi kako djevojku još uvijek nije ni dotakao, kako se prije no što ju je odveo kući nadao da će uspjeti priviknuti se na taj brak. „Ali budući da sam odlučio da je više ne mogu držati, ne bi bilo pošteno s moje strane ni pristojno prema djevojci kad bih od nje, Parmenone, pravio zabavu i kad je ne bih njezinima vratio nedodirnutu kao što sam je i dobio.“

FILOTIDA: To što pričaš pokazuje Pamfilovu časnu i suzdržljivu narav.

PARMENON: „Mislim da bi mi štetilo kad bih tu stvari iznio u javnost. A vraćati ocu djevojku kojoj ne možeš ništa predbaciti, to je uvreda! Nego nadam se da će na koncu ona sama otići kad uvidi da ne može ostati sa mnom.“

FILOTIDA: A dobro, je li u međuvremenu odlazio Bakhidi?

PARMENON: Svaki dan. Ali kad je ona, kako to već biva, vidjela da joj je on sve više tuđ, smjesta je postala puno opakija i drskija.

FILOTIDA: Nije, bogami, ni čudo.

PARMENON: I to ga je daleko najviše od nje odvojilo jer je mogao po primjerima koje su mu njih obje pružale, procijeniti njihove naravi i dobro upoznati i sebe i ovu ovdje i onu koju je imao kod kuće. A ona, kao što i dolikuje dobro odgojenom stvorenju, stidljiva i skromna, snažala je sve suprugove neugodnosti i pogrde i prikrivala uvrede. Tako se on, dijelom zato što ga je obuzdalo smilovanje prema ženi, dijelom zato što ga je ova druga odbila svojom bezočnošću, odvojio od Bakhide i prenio svoju ljubav amo (pokazuje na Lahetovu kuću), namjerivši se na sličnu narav. U međuvremenu, ovim mojima umre na Imbru neki stari rođak. Nasljedstvo je po zakonu pripadalo njima. Otac pošalje onamo Pamfila, zaljubljena i protiv njegove volje. Pamfil ovdje zajedno sa ženom ostavi svoju majku. Stari se naime bio povukao na selo i rijetko je svraćao u grad.

FILOTIDA: I zbog čega je onda brak još uvijek nesiguran?

PARMENON: Sad ćeš čuti! Prvih nekoliko dana njih su se dvije dosta dobro slagale. No pomalo stade mlada na čudesan način mrziti Sostratu, iako među njima nije izbila nikakva svađa i nikada nije bilo pritužbi.

FILOTIDA: No dobro, i?

PARMENON: Kad bi Sostrata došla do nje da popriča, smjesta bi se sklanjala i odbijala da je vidi. Na koncu, kad više nije mogla podnositi, izmisli da je majka zove na neki obred i ode. Kad se tamo zadržala nekoliko dana, Sostrata je dade pozvati; oni joj na to navedu nekakav razlog. Dade je drugi put pozvati: nitko je ne vraća! Poslije učestalih poziva, stadu se pretvarati da je mlada bolesna. Naša gospodarica smjesta krene da je posjeti: nitko da je pusti unutra! Kad je stari za to doznao, dođe jučer samo zbog toga ovamo sa seoskog imanja i odmah ode do Filumenina oca. Još uvijek ne znam što su obavili, samo me brine kako će sve to završiti! Evo, to ti je sve! Sad idem kamo sam se i zaputio!

FILOTIDA: Eh, i ja! Dogovorila sam se s jednim strancem da ćemo se sastati.

PARMENON: Pomogli ti bogovi u poslu!

FILOTIDA: Zdravo!

PARMENON: Eh i ti da si živa i zdrava, Filotido moja! (Odlaze)

Prvi prizor: Lahet. Sostrata.

LAHET (izlazeći iz svoje kuće): Za ljubav bogova i ljudi, kakav je to soj! Kakva zavjera! Da sve žene za istim stvarima teže i iste stvari odbijaju! Nijednu nećeš naći da se bilo u čemu udaljila od čudi drugih: sve svekrve jednodušne su u svojoj mržnji prema snahama! Jednako se trude da se suprostave muževima, tvrdoglavost im je slična! Izgleda mi kao da su ih u istoj školi podučavali zlobi! A ako takva škola igdje postoji, potpuno sam siguran da je ova moja bila nadstojnica!

SOSTRATA: Jadna li sam kad ne znam zašto me sada optužuju!

LAHET: Ne znaš, je li?

SOSTRATA: Ne znam, Lahete moj dragi, tako mi bogovi pomogli i tako nas dvoje mogli zajedno proživjeti naš vijek!

LAHET: Oslobodili me bogovi takva zla!

SOSTRATA: Znam da ćeš kasnije doznati kako si me nepravedno optužio!

LAHET: Nepravedno? Tebe? Ma može li čovjek išta reći što bi odgovaralo tebi i tvojim postupcima? Ti, koja sramotiš i mene i sebe i obitelj, koja zlo pripravljala sinu, koja od rođaka i prijatelja stvarala neprijatelje — od ljudi koji su našeg sina smatrali osobom dostojnom da mu povjere vlastito dijete! I ti se sad jedna jedina pojavljuješ da svojom bezočnošću sve razoriš!

SOSTRATA: Ja?

LAHET: Da, ženo, ti! Ti koja misliš da sam ja bukva a ne čovjek! Zar vjerujete da zato što sam često na selu ne znam kako svaka od vas ovdje živi? Znam puno bolje što se događa ovdje nego ondje gdje stalno boravim zato što moj glas napolju ovisi o tome kakve ćete vi biti kod kuće! Čuo sam ja već prije da si omrzla Filumenu! Nije to nikakvo čudo; bilo bi puno čudnije da se to nije dogodilo! Ali ipak nisam vjerovao da je došlo dotle da zamrzi i čitavu kuću! Da sam to znao, prije bi ona ostala ovdje, a ti bi išla iz kuće! Ma daj, Sostrato, pogledaj kako mi nepravedno nanosiš bol! U želji da vam se sklonim s puta i da se pobrinem za imetak preselio sam se na seosko imanje kako bi naši prihodi mogli izdržati vaše troškove i vaš nerad! Nisam štedio nimalo vlastita truda, više no što je pravo i što je red u mojim godinama! A zauzvrat, ti čak nisi bila u stanju da se pobrineš kako mi ne bi pravila neprilike!

SOSTRATA: Nisam ja tu ništa napravila, a bogme ni skrivila!

LAHET: Eh, jesi, i to kako! Bila si ovdje sama, i sva je krivnja samo na tebi, Sostrato! Sve što se ovdje događalo moralo je biti tvoja briga, budući da sam vas drugih briga oslobodio! Pa zar te nije stid da kao starica zaratiš s mladom djevojkom? Zar ćeš reći da je do toga došlo njezinom krivnjom?

SOSTRATA: Ma ne kažem, Lahete moj mili!

LAHET: E, to mi je drago, bogovi mi pomogli, i to zbog sina! Potpuno sam naime siguran da tebi tvoji grijesi više ne mogu naškoditi!⁶

SOSTRATA: Mužu moj mili, kako znaš da se ne pretvara kako me zamrzila samo zato da bi mogla više vremena provoditi s majkom?

LAHET: Ma što ne kažeš? Zar nije dovoljan znak to što te jučer nitko nije htio pustiti do nje kad si je došla posjetiti?

SOSTRATA: Rekli su da je upravo tada bila jako umorna, pa me zato nisu pustili.

LAHET: Čini se meni da je tvoja narav više nego ikoja druga stvarni uzrok njezinoj bolesti! Posve razumljivo: nema među vama nijedne koja ne bi rado oženila sina i prihvaća se samo ona prilika koja je dobila vaš pristanak! A kad se na vaš nagovor ožene, na vaš nagovor tjeraju žene od sebe!

Drugi prizor: Fidip. Lahet. Sostrata.

FIDIP (izlazi iz svoje kuće i govori unutra): Premda znam, Filumeno, da imam pravo natjerati te da činiš ono što ti ja naredim, ipak ću dati da me pobijedi očinsko srce pa ću popustiti i neću se protiviti tvojoj želji!

LAHET: Ah, evo, baš u izvrstan čas vidim Fidipa! Od njega ću saznati što to sve znači. (Glasno) Fidipe, ja doduše znam da sam prema svima svojim izuzetno popustljiv, ali ipak ne toliko da bih ih svojom blagošću iskvario! Kad bi i ti isto tako postupao, bilo bi i za vas i za nas korisnije! Sada zapažam da si u vlasti njih dviju!

FIDIP: Da, zbilja!

LAHET: Došao sam jučer do tebe zbog kćerke: u kakvu sam neznanju došao, u takvu si me i otpratio! Ako želiš da ova naša rodbinska veza potraje, nije red da prikrivaš razloge srdžbe! Ako smo nešto zgriješili, iznesi to na vidjelo! Sredit ćemo sve, bilo da poreknemo bilo da se ispričamo, a ti ćeš sam biti sudac. Ako je njezina bolest razlog da je zadržavate kod sebe, mislim da mi činiš krivo, Fidipe, ako se bojiš da će u mojoj kući manje brižno paziti na nju! I bogovi mi pomogli, premda si joj ti otac, nikad se neću složiti s tvrdnjom da je ti više želiš vidjeti zdravu nego ja! A to upravo zbog sina, jer sam opazio da je ne cijeni ništa manje nego samoga sebe. Nije za mene nikakva tajna da će ga sve ovo, ako dozna, silno pogoditi! I zato bih htio da se ona prije njega vrati kući!

FIDIP: Lahete, poznata mi je i vaša revnost i vaša dobronamjernost, i sklon sam vjerovati da je sve što govoriš upravo tako. Htio bih i da ti meni povjeruješ: nastojat ću da se ona vrati vama — ako ikako budem mogao izvesti!

LAHET: Što bi te moglo spriječiti da to ne izvedeš? Predbacuje li možda štogod mužu?

FIDIP: Ama baš ništa! Kad sam stao upornije navaljivati i silom je tjerati da se vrati, svečano mi se zaklela da ne može izdržati kod vas dok nema Pamfila! Drugi ljudi vjerojatno imaju druge mane; ja sam po prirodi meka srca i ne mogu se sa svojim prepirati!

LAHET (okreće se Sostrati): Dakle, Sostrato?

SOSTRATA: Joj, jedna li sam!

LAHET (Fidipu): Takva je, znači, vaša odluka?

FIDIP: Da, bar kako se sada čini. Trebaš li me još štogod? Imam naime posao zbog kojega bih već morao krenuti na trg.

LAHET: Idem zajedno s tobom. (Odlaze)

Treći prizor: Sostrata.

SOSTRATA: Pobogu, baš nije red što muževi sve nas redom mrze i to zbog onih nekoliko žena koje čine sve kako bi izgledalo da zaslužujemo nevolje! Jer, pomogli mi bogovi — to zbog čega me sada muž optužuje nije moja krivnja! Ali nije se lako opravdati jer su oni sebi čvrsto utuvili da su sve svekrve nepravedne! A ja, bogami, baš nisam! Ta nikad s njom nisam postupala drukčije nego kao da mi je vlastita kćerka i ne znam kako mi se ovakve stvari mogu dogoditi! Tako mi boga, jedino još od sveg srca čekam da se sin napokon vrati kući! (Odlazi)

III ČIN

Prvi prizor: Pamfil. Parmenon. (Mirina).

PAMFIL (vraća se s Parmenonom iz luke): Ne vjerujem da se ijedan čovjek ikada namjerio na više gorčine nego ja! O jao, jedna li mene, to li je život za koji sam strepio da ga izgubim? Je li to bio razlog zašto sam toliko žudio da se vratim kući? Uh, koliko bi mi bilo pametnije da bilo gdje drugdje na svijetu provodim svoje dane nego da se ovamo vraćam i da jedan doznajem za ovakve stvari! Jer za sve nas koje negdje očekuje nekakva muka dobitak je ono vrijeme koje protekne prije nego što doznamo!

PARMENON: Ali ovako ćeš prije naći način da se izvučeš iz nevolja! Da se nisi vratio, ova bi zavađenost postala još puno veća! A sad sam siguran da će poslije tvoga dolaska i jedna i druga pripaziti. Ispitat ćeš što se dogodilo, smiriti duhove i ponovo uspostaviti sklad. To što si ti sebi utuvio da su vrlo krupne stvari, zapravo su sitnice.

PAMFIL: Što me tješiš? Ima li igdje na svijetu čovjeka koji bi bio jednako nesretan? (Pokazuje na kuću Fidipovu) Prije no što sam se oženio ovom ovdje, srce mi je ljubilo na drugom mjestu. Ipak, ni trena se nisam usudio odbiti onu koju mi je nametnuo otac! Da ništa ne kažem, već bi po tome svatko lako mogao uvidjeti kako sam bio nesretan! Jedva sam se odijelio od Bakhide, jedva sam razvezao sponu koje su vezivale moje srce i poklonio ga ovaj ovdje, kadli je, eto, došlo do ovog novog spora koji me sad i od nje odjeljuje! A onda — vjerojatno je da ću ustanoviti kako krivnju snosi majka ili žena. I kad to ustanovim, što mi preostaje nego da i dalje budem nesretan? Jer, Parmenone, strahopoštovanje mi naređuje da podnosim nepravde s majčine strane; a dužnik sam i prema ženi koja se nedavno tako lijepo ponijela prema meni i koja nikada, ni na kojem mjestu, nije razotkrila toliko moje nepravedne postupke! Nego, Parmenone, moralo se dogoditi nešto krupno da je među njima nastala tako dugotrajna zavađenost!

PARMENON: E, bogami, baš obrnuto: sitnica! Uistinu, ako se potrudiš dokučiti istinu: ponekad najveće zavade ne proisteknu iz najvećih nepravdi! Ima stvari u kojima se jedan čovjek često ni ne naljuti, dok neki drugi, skloniji

ljutnji, postane smrtni neprijatelj! Zbog kakvih se sitnih nepravdi djeca međusobno svade! A zašto? Zato što je duh koji njima upravlja još slab! Isto je tako sa ženama: lakomislene su gotovo kao djeca! Možda je jedna jedina riječ prouzročila među njima ovu zavađenost.

PAMFIL: Hajde unutra, Parmenone, i javi da sam došao!

PARMENON (kreće i zastaje): Hej, što je to?

PAMFIL: Tišina! Čujem komešanje i trčkanje amo-tamo!

PARMENON: Čekaj da priđem bliže vratima! (Osluškuju) Ha? Jesi li čuo?

PAMFIL: Ne govori! O Jupiteru, čujem krikove!

PARMENON: Meni braniš, a sam govoriš!

MIRINA (iznutra): Šuti, molim te, kćeri moja draga!

PAMFIL: Učinilo mi se da je to glas Filumenine majke. Gotov sam!

PARMENON: A zašto?

PAMFIL: Propao sam!

PARMENON: Zbog čega?

PAMFIL: Parmenone, neko veliko zlo tajiš od mene!

PARMENON: Rekli su da tvoja žena ima neku groznicu. Ne znam, možda je to!

PAMFIL: Umrijet ću! Zašto mi to nisi rekao?

PARMENON: Zašto što nisam mogao sve odjednom.

PAMFIL: Kakva je to bolest?

PARMENON: Ne znam.

PAMFIL: I dobro, zar nitko nije pozvao liječnika?

PARMENON: Ne znam.

PAMFIL: Što čekam da odem unutra i stvar, kakva god bila, pouzdano doznam? Filumeno moja mila, u kakvu ću te stanju zateći? Ako se tebi bilo što dogodi, nema sumnje da ću umrijeti zajedno s tobom! (Odlazi u kuću Fidipovu)

PARMENON: Nema potrebe da ga sada slijedim unutra. Osjećam da smo im svi mi omrzli. Jučer nitko nije htio pustiti Sostratu unutra. Kad bi se bolest slučajno pogoršala — što ne bih volio, ponajprije zbog svojeg gospodara — odmah bi rekli da je bio Sostratin rob i dosjetili bi se kako sam sa sobom donio neko zlo za njihove glave i živote i da je od toga bolest udarila nagore! Gospodarica bi se našla pred optužbama, a ja pred velikim zlom!

Drugi prizor: Sostrata. Parmenon. Pamfil.

SOSTRATA (izlazeći iz svoje kuće): Već dugo jedna slušam kako se ovdje nešto komeša! Silno me strah da se Filumenina bolest nije dala nagore! Eskulape, i ti, božico Spasa, ne dajte, molim vas, da se tako nešto dogodi! Idem da je posjetim.

PARMENON: Hej, Sostrato!

SOSTRATA (čuje nešto, ali ga ne opaža): Ha?

PARMENON: Opet ćeš ostati pred vratima.

SOSTRATA: O, Parmenone, ti si to? Gotova sam! Što da radim sirota? Zar da ne odem u posjete Pamfilovoj ženi, a leži tu posve blizu?

PARMENON: Da ne odeš u posjete? Nemoj, štaviše, ni nikoga drugog slati u posjete! Kad netko voli osobu koja ga mrzi, mislim da čini dvostruku ludost: prima se uzaludna posla i drugome dojađuje! Uostalom, tvoj je sin, čim je došao, otišao unutra da vidi kako joj je.

SOSTRATA: Što kažeš? Zar se Pamfil vratio?

PARMENON: Da.

SOSTRATA: Dvostruko sam zahvalna bogovima! Ta me riječ vratila u život i otjerala mi brige sa srca!

PARMENON: Eh, upravo mi se zbog toga nikako ne sviđa da sada odlaziš unutra! Znam dobro da će mu Filumena, ako joj samo malo popuste bolovi, smjesta ispričati sve što se odigralo među vama i kako je došlo do zavađe! Ah evo, baš ga vidim gdje izlazi! Kako li je samo tužan!

SOSTRATA: Sine moj dragi!

PAMFIL: Zdravo, majko moja draga!

SOSTRATA: Drago mi je da si se zdrav vratio! Kako je s Filumeninim zdravljem?

PAMFIL: Malo bolje.

SOSTRATA: Dali bogovi da se tako nastavi! Ali zašto plačeš? Zašto si tako tužan?

PAMFIL: Sve je u redu, mama!

SOSTRATA: Kakva je to buka bila? Reci mi, da je nije možda iznenada spopala bol?

PAMFIL: Da, to je bilo.

SOSTRATA: Kakva je to bolest?

PAMFIL: Groznica.

SOSTRATA: Ona koja danima ne popušta?

PAMFIL: Tako vele. Hajde, majko moja mila, kući, a ja ću uskoro za tobom!

SOSTRATA: U redu. (Odlazi)

PAMFIL: A ti, Parmenone, požuri u susret momcima i preuzmi dio tereta.

PARMENON: Što? Zar ne znaju sami kojim se putem dolazi kući?

PAMFIL: Još si uvijek tu? (Parmenon odlazi)

Treći prizor: Pamfil.

PAMFIL: Ne mogu pronaći nikakav zgodan početak odakle bih započeo priču o nevoljama koje me neočekivano pogađaju, koje sam dijelom vidio vlastitim očima a dijelom ušima doznao i koje su me natjerale da se sav smeten brže-bolje izvučen napolje! U kakvu sam strahu malo prije jurnuo unutra, vjerujući da mi žena boluje od druge bolesti a ne od one koju sam kasnije otkrio! Jao meni! Kad su sluškinje opazile da sam došao, smjesta sve zajedno veselo poviču: „Vratio se!” — Bilo je to zato što su me nenadano opazile. Ali odmah sam osjetio da im se izraz lica mijenja jer je slučaj htio da se vratim u trenutku vrlo nepogodnom za njih. Jedna od njih otrči naprijed da javi kako sam se vratio. Ja, želeći da vidim ženu, krenem ravno za njom. Čim

sam ušao unutra, odmah sam, jadan, shvatio kakva je njezina bolest! Stanje u kojem se nalazila nije se zbog kratkoće vremena moglo prikriti, a ni njezine jadikovke nisu mogle biti drukčije no što su prilike od nje zahtijevale. Čim sam je ugledao, rekoh: „Kakva sramota!“ i smjesta jurnem van, sav u suzama, potresen takvom nevjerovatnom i groznom stvari. Njezina majka krene za mnom. Već sam bio na pragu kad mi sirota plačući padne oko koljena. Smilila mi se. Očigledno je, mislim, točna ona izreka: svi se uzvisujemo ili ponizujemo prema tome kakve nas prilike okružuju. Evo kako mi se u početku obratila: „Pamfile moj dragi, evo vidiš zašto je otišla od tebe! Dok je bila djevojka neki ju je nepoznati nitkov silovao! Sad je pobjegla ovamo da bi pred tobom i drugim ljudima sakrila da će roditi“ (Briže suze) Siromah, kad se sjetim kako me molila, ne mogu a da ne zaplačem! „Zaklinjemo te obje božicom Slučaja i Sreće koja te danas na nas namjerila: ako ima pravde i poštenja, prikriv njezinu nesreću i ne govori o njoj ni pred kim! Pamfile moj dragi, ako si ikad osjetio da ti je njezino srce naklono, učini joj zauzvrat tu uslugu koja te ništa ne stoji! Što se tiče njezina ponovnog prihvaćanja, učini što smatraš najkorisnijim za sebe! Ti jedini znaš da će roditi i da dijete nije tvoje. Vele da je s tobom prvi put spavala tek poslije dva mjeseca, a sad je prošlo sedam mjeseci otkako je u tvojoj kući. Tvoje ponašanje govori da je i tebi sve to dobro poznato. Sad bih, Pamfile, više od svega htjela — oko toga se upravo trudim — da ni njezin otac niti itko drugi ne sazna da će roditi! Ne bude li se moglo izvesti da ne saznaju, reći ću da je rodila prije roka. Sigurna sam da nitko u to neće posumnjati i da nitko neće misliti kako dijete nije tvoje, jer to je, uostalom, i najvjerojatnije. Dijete će smjesta biti izloženo.⁷ Za tebe neće biti nikakve neugodnosti, a prikrit ćeš sramotu koju su joj, sirotici, nepravедno nanijeli!“ Obećao sam joj i čvrsto odlučio da držim zadanu riječ! Što se pak tiče ponovna prihvaćanja, to mi nikako ne izgleda zgodno i neću tako postupiti, premda su me ljubav i zajednički život snažno uz nju privezali. Zaplačem kad se sjetim kakav me život i kakva samoća očekuju! O Srećo, kako nikada ne ustraješ u svojoj dobroti! Ali u prethodnoj sam se ljubavnoj vezi izvježbao za ovakve stvari! Tada sam se oslobodio razborom, pa ću isto tako i sad pokušati! (Opazi Parmenona) Evo Parmenona s momcima! Nikako se ne smije dozvoliti da se on u ovo umiješa! Svojedobno sam jedino njemu povjerio kako se neposredno poslije svadbe nisam približavao ženi. Bude li ovdje čuo njezine česte krikove, bojim se da ne shvati da je u trudoviama. Moram ga nekamo poslati dok Filumena ne rodi!

Četvrti prizor: Parmenon. Sozija. Pamfil.

PARMENON (dolazi sa Sozijom i nekoliko drugih robova; ne primjećuje u prvo vrijeme Pamfila): I onda, veliš, neugodno si se sproveo na putu?

SOZIJA: Bogami, Parmenone, riječima se ne može opisati koliko je plovidba zapravo neugodna stvar.

PARMENON: Je li?

SOZIJA: Sretničе, ni ne znaš kakvo si zlo izbjegao kad se nikad nisi otisnuo na more! Da ne spominjem druge nevolje, samo ovu jednu pogledaj: trideset dana ili čak i više bio sam na lađi i, siromah, cijelo sam to vrijeme očekivao smrt — tako nas je nepovoljno vrijeme pratilo do kraja!

PARMENON: Užasno!

SOZIJA: Ne moraš mi govoriti! Uostalom, boga mi moga, kad bih znao da se još jedanput moram vratiti onamo, radije bih pobjegao nego da se vraćam kući!

PARMENON: Da! Nekad su te neznatni razlozi tjerali da učiniš ono što sada prijetiš da ćeš učiniti! Nego vidim upravo Pamfila gdje stoji pred vratima. (Soziji i drugovima) Otiđite unutra! Prići ću mu ako me nešto treba. (Glasno) Gospodaru, još uvijek stojiš ovdje?

PAMFIL: Da, i baš tebe čekam.

PARMENON: Što je?

PAMFIL: Treba otrčati u utvrdu.

PARMENON: Tko treba?

PAMFIL: Ti.

PARMENON: U utvrdu? A zašto baš tamo?

PAMFIL: Pronađi Kalidemida, moga domaćina na Mikonu koji je doplovio zajedno sa mnom.

PARMENON (na stranu): Gotov sam! Skoro bih rekao kako se ovaj zavjetovao da će me satrti trčkaranjem ako se ikada živ i zdrav vrati kući!

PAMFIL: Što čekaš?

PARMENON: Što da mu kažem? Samo da ga nađem?

PAMFIL: Ne, nego da se ne mogu sastati s njim danas kako je bilo dogovoreno. — Neka me ne čeka tamo uzalud. Poleti!

PARMENON: Ali ne znam kako čovjek izgleda.

PAMFIL: Pomoći ću ti da ga prepoznaš: visok, zajapuren, kovrčave kose, krupan, sivoplavih očiju, lice kao u mrtvaca.⁸

PARMENON: Ubili ga bogovi! A što ako ne dođe? Da čekam sve do večeri?

PAMFIL: Čekaj! Trk!

PARMENON: Ne mogu, jako sam umoran! (Odlazi polako)

PAMFIL: Otišao je! Što da radim nesretnik? Nemam pojma kako da zatajim to što me Mirina zamolila — porođaj njezine kćerke! Žao mi je žene. Učiniti ću što mogu, ali tako da pazim i na osjećaj dužnosti, jer je red da budem popustljiviji prema majci nego prema vlastitoj ljubavi. (Opazi Fidipa i oca) O joj, joj! Eno vidim Fidipa i oca! Dolaze ovamo. Neodlučan sam što da im kažem!

Peti prizor: Lahet. Fidip. Pamfil.

LAHET (Fidipu; ne opažaju Pamfila): Nisi li mi malo prije rekao kako ti je ona rekla da čeka na moga sina?

FIDIP: Jest.

LAHET: Kažu da je došao. Neka se vrati!

PAMFIL (na stranu): Ne znam koji da razlog kažem ocu zašto je ne vodim natrag!
LAHET: Koga to čujem ovdje govoriti?
PAMFIL (na stranu): Čvrsto sam nakanio da ustrajem na putu kojim sam odlučio ići!
FIDIP: To je upravo čovjek o kojem sam raspravljao s tobom!
PAMFIL: Zdravo, oče moj mili!
LAHET: Sine moj mili, zdravo!
FIDIP: Baš je dobro što si se vratio Pamfile, a najvažnije je što si tako zdrav i čio!
PAMFIL: Svakako.
LAHET: Sad si se vratio?
PAMFIL: Upravo sada.
LAHET: No dakle, što nam je ostavio naš bratić Fanija?
PAMFIL: Čovjek se bogami nauživao dok je bio živ! Takvi su ljudi od slabe koristi nasljednicima, ali zato sebi ostavljaju ovakvu pohvalu: „Dok je god živio, živio je dobro!”
LAHET: To će reći da nisi natrag donio ništa osim te jedne misli?
PAMFIL: Što je god ostavio, za nas je dobitak!
LAHET: Naprotiv, gubitak! Radije bih da je živ i zdrav.
FIDIP: Ovakve stvari možeš nekažnjeno željeti jer on više nikad neće oživjeti! Uostalom, znam što bi ti radije!
LAHET (pokazuje na Fidipa): Jučer je dao pozvati k sebi Filumenu. (Tiho, Fidipu) Reci da si je dao pozvati! (Gura ga.)
FIDIP (tiho, Lahetu): Nemoj mi rebra polomiti! (Glasno) Da, dao sam je pozvati!
LAHET: Ali će je vratiti.
FIDIP: Dakako.
PAMFIL: Znam što se i kako dogodilo. Čuo sam odmah po dolasku.
LAHET: Ubili bogovi te zlobnike koji uživaju javljajući ovakve stvari!
PAMFIL: Dobro znam da sam pazio kako mi ne biste ništa s pravom mogli predbaciti! Kad bih sada htio pričati kako sam bio vjeran, dobar i blag prema njoj, ne bi mi bilo teško, ali više volim da to saznaš od nje same. Najlakše ćeš steći povjerenje u moju narav kad i ona, koja sada nepravedno postupa prema meni, po pravdi kaže kakav sam. Zazivam bogove za svjedoke da do ovog raskida nije došlo mojom krivicom! Ali kad ona smatra da joj je ispod časti popustiti pred mojom majkom i obzirno podnosti njezinu ćud i kad se sloga među njima ni na koji drugi način ne može uspostaviti, moram, Fidipe, udaljiti od sebe ili majku ili Filumenu! Osjećaj poštovanja tjera me da se radije priklonim majčinoj strani!
LAHET: Nisam nezadovoljan, Pamfile, zbog ovih riječi što su mi doprle do ušiju jer uviđam da si sve drugo smatrao manje važnim od majke! Samo pazi, Pamfile, da pod utjecajem srdžbe ne budeš nepravedan u svojoj upornosti!
PAMFIL: Oče, kakva bi srdžba utjecala na me da budem nepravedan prema ženi za koju znam da nikada nije učinila nešto što mi se ne bi sviđalo nego da je, štaviše, često činila ono što mi se sviđalo? Volim je i cijenim i silno žudim za njom; mogao sam osjetiti kako je bila divna prema meni! Kad je već sudbina odjeljuje od mene, od srca joj želim da ostatak života provede s čovjekom koji će biti sretniji no ja!

40

FIDIP: O tebi ovisi hoćeš li to spriječiti!
LAHET: Da si pametan, pozvao bi je da se vrati!
PAMFIL: Nemam takve namjere, oče! Bit ću u službi majčinih pogodnosti! (Odlazi)
LAHET: Kamo ćeš? Stani! Čekaj da ti kažem! Kamo ćeš?
FIDIP: Kakva je to tvrdoglavost?
LAHET: Jesam li ti rekao, Fidipe, da će on to teško podnijeti? Zato sam te molio da kćerku pošalješ natrag!
FIDIP: Bogami, nisam vjerovao da će biti takav nečovjek! Misli li on da ću ga ja ničice moliti? Ako hoće da ženu vodi natrag, u redu; ako ima druge namjere, neka nam vrati miraz i neka ide s milim bogom!
LAHET: Evo na, sad i ti postaješ prekomjerno razdražljiv!
FIDIP: Previše si se ti tvrdoglav vratio ovamo, Pamfile!⁹
LAHET: Proći će ga ta ljutnja, iako se s razlogom ljuti.
FIDIP: Čim ste dobili malo novaca, odmah ste digli nos!
LAHET: I sa mnom se hoćeš svađati?
FIDIP: Neka odluči i neka mi još danas javi hoće li je ili neće, da je netko drugi može dobiti, ako nije njegova! (Odlazi)
LAHET: Fidipe, stani! Poslušaj me samo čas! — Otišao je! Uostalom, što se to mene tiče? Neka to oni sami srede kako god hoće — ionako me ni sin ni ovaj ni u čemu ne slušaju i ne obaziru se na ono što im govorim! Odoh da ovu raspravu nastavim sa ženom; ona je ta koja je sve ovo zamislila! Na nju ću sasuti sav ovaj jed koji me tišti! (Odlazi)

IV ČIN

Prvi prizor: Mirina. Fidip.

MIRINA (izlazeći iz kuće): Gotova sam! Što da radim? Kamo da se sklonim? Što ću jedna odgovoriti svojemu mužu? Izgleda je čuo plač djeteta, jer je tako nenadano, bez riječi, odjurio do kćerke! Dozna li da je rodila, bogami, ne znam koji razlog da mu navedem zbog kojega sam ovako prikrivala! Ali vrata su zaškripala! Vjerujem da je to upravo on i da dolazi k meni! Nigdje me nema!
FIDIP (izlazi i ne opaža je odmah): Kad je žena opazila da idem do kćerke, izvukla se napolje. (Opaža je) Aha, eno je, vidim je! I što kažeš, Mirino! Ej, tebi govorim!
MIRINA: Meni, mužu moj?
FIDIP: Ja sam tvoj muž? Smatraš li ti mene mužem ili uopće čovjekom? Da ti se ikad, ženo, učinilo da sam ja nešto od toga dvoga, ne bi me bila ovako izigrala svojim ponašanjem!
MIRINA: Kakvim ponašanjem?
FIDIP: Još pitaš? Kćerka je rodila! Što, šutiš? Čije je dijete?
MIRINA: Zar otac postavlja takva pitanja? Jao meni, pa što misliš, pobogu, čije bi bilo nego onoga za koga smo je udali!

41

FIDIP: Uvjeren sam. Nije uostalom ni red da otac drukčije misli. Samo se čudim zašto si se toliko trudila da zatajiš porođaj pred nama, pogotovo kad je rodila sretno i u predviđeno vrijeme! Zar si mogla biti toliko svojeglava da si, radije nego da ona mimo tvojih prohtjeva ostane u braku s njime, izabrala smrt djeteta za koje si znala da će učvrstiti naše prijateljstvo s njima! Ja sam bio uvjeren da je krivnja na njima, a zapravo je tvoja!

MIRINA: Jadna li sam!

FIDIP: Kad bih bar znao da je to istina! Sad se sjećam što si ti jednom rekla kad smo ga bili izabrali za zeta! Tvrđila si da ne možeš dozvoliti da se tvoja kći uda za čovjeka koji održava vezu s heterom i provodi noći izvan kuće.

MIRINA (na stranu): Radije da sumnja bilo na koji razlog, samo ne na onaj pravi!

FIDIP: Ja sam, Mirino, puno prije nego ti doznao da on ima djevojku, ali nikad nisam smatrao da je to ljaga za mladog čovjeka! To je prirodna stvar. Zbogom, ubrzo će doći vrijeme kad će mu biti dosta i samog sebe! A ti, kakvom si se tada pokazala, nisi prestala biti sve do danas — u svom nastojanju da kćerku izvučeš od njega i razrušiš sve što sam ja napravio! Evo, ovo sad pokazuje kakvi su bili tvoji planovi!

MIRINA: Zar misliš da sam toliko tvrdoglava da bih kao majka tako postupala prema svojem djetetu kad bi nam taj brak odgovarao?

FIDIP: Zar ti možeš sagledati i ocijeniti što nama odgovara? Vjerojatno si čula kako je netko rekao da ga je vidio kako izlazi ili ulazi k djevojci. No dobro. I što onda? Ako je to radio umjereno i ne previše često, nije li ljudskije praviti se da ništa ne znamo nego truditi se da sve saznamo kako bi nas zbog toga mogao zamrziti? Da se mogao tek tako otrgnuti od djevojke s kojom je proveo tolike godine, ne bih ga smatrao čovjekom ni sigurnim mužem našoj kćerci!

MIRINA: Molim te k'o boga: dosta o mladiću i o tim, kako kažeš, mojim grijesima! Hajde, sastani se s njim nasamo i pitaj ga hoće li ženu ili neće! Ako kaže da hoće, vrati mu je! Ako ne bude htio, znači da sam se pametno pobrinula za svoje dijete!

FIDIP: Ako je on neće i ako si ti, Mirino, osjetila da je krivnja na njemu, ja sam bio tu i moja je dužnost bila da se za to pobrinem! To mene raspaljuje — da se ti ovakve stvari usuđuješ izvoditi bez mojeg dopuštenja! Zabranjujem ti da iznosiš dijete bilo kamo iz kuće! (Na stranu) Ali ja sam još luđi kad od nje tražim da se pokorava mojim odredbama! Idem unutra da kažem robovima neka ne dozvole da se dijete bilo kamo iznosi! (Odlazi)

MIRINA: Pobogu, ne vjerujem da igdje živi žena nesretnija od mene! Bogme, sasvim mi je jasno kakvo će biti njegovo držanje ako dozna što je zapravo na stvari — kad se zbog ovoga, što je sitnica prema tome, tako raspalio! Ne znam na koji bi se način mogla izmijeniti njegova odluka! Od neprojenih nesreća samo mi je još to zlo preostalo da me prisili preuzeti brigu oko odgajanja djeteta za koje ne znamo čak ni tko mu je otac! Kad je kćerka bila silovana, bio je mrak i nemoguće je bilo raspoznati lik. Ništa mu tada nije mogla uzeti po čemu bi kasnije znala tko je. Štaviše, on je njoj na odlasku

silom strgnuo prsten koji je imala na ruci. U isti me mah strah da Pamfil neće moći dulje tajiti kao što sam ga bila zamolila, kad dozna da tuđe dijete odgajaju kao njegovo! (Odlazi)

Drugi prizor: Sostrata. Pamfil. (Lahet).¹⁰

SOSTRATA: Nije mi nikakva tajna, sine moj mili, da sumnjaš kako je tvoja žena otišla od nas zbog moje čudi, premda ti to uporno tajiš! Ali tako mi bogovi pomogli i tako mi se ostvarilo sve što očekujem od tebe: nikada svjesno nisam učinila nešto zbog čega bih zaslužila njezinu mržnju! A što sam otprije mislila da me voliš, to si mi uvjerenje potkrijepio! Tvoj mi je otac unutra ispričao kako si mene pretpostavio svojoj ljubavi! Odlučila sam da ti uzvratim ljubaznost, tako da vidiš kako umijem nagraditi osjećaj dužnosti! Pamfile moj dragi, mislim da će ovo biti korisno i vama i mojem dobrom glasu: odlučila sam čvrsto da zajedno s tvojim ocem odem odavle na seosko imanje, kako moja prisutnost nikome ne bi smetala i kako ne bi ostao nikakav razlog da ti se Filumena ne vrati.

PAMFIL: Ma molim te, kakva je to zamisao? Da uzmakneš pred njezinom ludošću i odeš živjeti na selo? E nećeš to napraviti, niti ću, majko, dati da neki zlobnik ustvrdi kako je do toga došlo zbog moje tvrdoglavosti a ne zbog tvoje obzirnosti! Napokon, ne bih htio da zbog mene ostaviš svoje prijateljice, rođakinje i svečanosti!

SOSTRATA: Sve to zaista ne predstavlja za me više nikakav užitak! Dok su mi godine to dozvoljavale, dovoljno sam u tom uživala! Sad sam se već zasitila takvih zabava! Najveća mi je sada briga da moja dugovječnost ne bude nekome na putu i da nitko ne iščekuje moju smrt. Vidim da me ovdje s nepravom mrze: vrijeme je da se povučem! Tako ću, svima, kako mi se čini, najlakše oduzeti sve izlike, osloboditi se ove sumnje i svima udovoljiti! Molim te k'o boga, daj da izbjegnem sve one prigovore koji idu na račun ženskoga svijeta!

PAMFIL: Kako li sam sretan u drugim stvarima — samo da nema ove! Kakvu majku imam, a kakvu ženu!

SOSTRATA: Molim te k'o boga, Pamfile moj dragi, hoćeš li sebi utuviti u glavu da prihvatiš neugodnu stvar kakva jest da jest! Ako ti je sve drugo po volji i onako kako i ja mislim da jest, učini mi, sine moj mili, uslugu: povedi je natrag!

PAMFIL: Jao meni jadniku!

SOSTRATA: E, bogme i meni! Sine moj mili: ne pritište mene ta pripovijest manje nego tebe!

Treći prizor: Lahet. Sostrata. Pamfil.

LAHET (otkriva se): Stajao sam ovdje podalje, žena, i čuo što si s njim razgovarala. To znači biti pametan: kad možeš svoju nakanu prema potrebi učiniti gipkom i kad odmah učiniš ono što bi ionako najvjerojatnije morao učiniti kasnije!

SOSTRATA: Posrećilo se!

LAHET: Kreni dakle na seosko imanje! Tamo ćemo moći podnositi i ja tebe i ti mene!

SOSTRATA: Nadam se, bogme.

LAHET: Hajde onda unutra i pripremi što hoćeš ponijeti sa sobom! To je moja zadnja!

SOSTRATA: Napraviti ću kako zapovijedaš! (Odlazi)

PAMFIL: Oče!

LAHET: Što hoćeš, Pamfile?

PAMFIL: Zar da majka ode odavle? Nipošto!

LAHET: Što time hoćeš reći?

PAMFIL: Još uvijek nisam odlučio što ću učiniti sa ženom.

LAHET: A što? Što bi učinio osim da je dovedeš natrag?

PAMFIL: Ma jest, to je moja želja i jedva se susprežem! Ali neću izmijeniti svoju odluku: postupat ću onako kako je korisno! Vjerujem da će biti složne — ako je ne dovedem natrag!¹¹

LAHET: To ne možeš znati! Uostalom, tebe nije briga što će one učiniti kad tvoja majka ode! Mladim je ljudima mrska ova naša dob: red je da se maknemo s puta! Na kraju, Pamfile, postajemo građom za pripovijetke: „Bili jednom starac i starica...” Nego vidim Fidipa gdje u pravo vrijeme izlazi! Pridimo mu!

44

Četvrti prizor: Fidip. Lahet. Pamfil.

FIDIP (izlazi iz svoje kuće i na pragu govori unutra): I na tebe sam, bogami, ljut, Filumeno, i to jako! Pa zaboga, sramotu si napravila! Doduše, ti imaš ispriku — majka te natjerala! Ali ona nikakvu!

LAHET: Zgodno mi se javljaš, Fidip, baš u pravi čas!

FIDIP: O čemu se radi?

PAMFIL (na stranu): Što da im odgovorim? Kako da sve to prikrijem?

LAHET: Javi kćerci da Sostrata odlazi na seosko imanje; neka se više ničega ne plaši i neka se vrati kući!

FIDIP: Eh! Tvoja žena nije ništa kriva za ovu zbrku! Sve je to poteklo od moje žene Mirine!

PAMFIL (na stranu): Evo preokreta!

FIDIP: Ona nam, Lahete, stvara neprilike!

PAMFIL (na stranu): Neka stvaraju i dalje koliko im volja, samo da je ja ne moram voditi natrag!

FIDIP: Ja bih, Pamfile, doista htio, ako je moguće, da naša rodbinska veza bude trajna! Ako si ti drukčijeg mišljenja, preuzmi dijete!

PAMFIL (na stranu): Doznao je da je rodila! Propao sam!

LAHET: Dijete? Kakvo dijete?

FIDIP: Rodio nam se unuk! Kad su kćerku doveli od vas bila je trudna! Ja do danas nisam znao da je trudna!

LAHET: Bogovi mi pomogli, dobre vijesti donosiš! Veseli me da se mali rodio i da ti je ona živa i zdrava! Ali kakvo čudo od žene-imaš za suprugu? Gdje je pronašla takvo ponašanje? Da ovakvu stvar krije od nas tako dugo! Ne mogu ti reći koliko mi takav postupak izgleda naopak!

FIDIP: Ni meni se to ne sviđa, ništa manje nego tebi, Lahete!

PAMFIL (na stranu): Ako sam malo prije i bio u nedoumici, sad, kad s njom dolazi i tuđe dijete, više nisam!

LAHET: Sada, Pamfile, nema više mjesta premišljanju!

PAMFIL (na stranu): Gotov sam!

LAHET: Često smo željeli da vidimo taj dan kad će od tebe poteći netko tko će te nazivati ocem! Taj je dan došao; zahvalan sam bogovima!

PAMFIL (na stranu): Nema me nigdje!

LAHET: Odvedi ženu natrag i nemoj mi se suprotstavljati!

PAMFIL: Oče, da je ona htjela imati djecu sa mnom i biti mojom ženom, posve sam siguran da ne bi bila tajila od mene ono što vidim da je zatajila! A sada, kad vidim da se njezino srce okrenulo od mene i kad ne vjerujem da ćemo se i ubuduće slagati, zašto bih je vodio natrag?

LAHET: Žena ti je još mlada, učinila je ono što joj je majka savjetovala! Zar se tome treba čuditi? Misliš li da možeš pronaći ijednu ženu koja bi bila bez mane? A zar muškarci ne griješe?

FIDIP: Dajte, razmotrite vi sami, Lahete, i ti, Pamfile, treba li da je vratite ili povedete natrag kući! Što će učiniti moja žena ne ovisi o meni; s moje strane, ni u jednom ni u drugom slučaju neće biti neprilika! No što ćemo napraviti s djetetom?

LAHET: Smiješna pitanja postavljaš! Što se god dogodilo, red je svakako da ga predaš ocu, da mi preuzmemo brigu o njemu — naš je!

PAMFIL (na stranu): Da o djetetu koje je vlastiti otac zanemario ja vodim brigu?

LAHET (čuo je samo posljednje riječi): Što si rekao? O, Pamfile, pa kako ne bismo vodili brigu? Ma molim te, zar ćemo ga radije ostaviti? Kakva je to bezumnost? Ma zbilja više ne mogu šutjeti! (Pokazuje na Fidipa) Prisiljavaš me da u njegovoj prisutnosti govorim ono što ne bih htio! Misliš li ti da ja ne znam kakve su te tvoje suze i zašto se ovako uzrujavaš? Prvo si kao razlog naveo da zbog majke ne možeš držati ženu u kući; obećala je da će se povući iz kuće. Sad kad vidiš da ti je i taj razlog oduzet, našao si drugi — zatajili su ti rođenje djeteta! U krivu si ako misliš da ne poznajem tvoje srce! Koliko li sam ti dugo vremena dozvoljavao da održavaš vezu sa svojom prijateljicom, samo zato da napokon jednom okreneš svoje misli prema braku! Kako li sam ravnodušno podnosio tvoje izdatke na nju! Nagovarao sam te i molio da se oženiš; rekao sam ti da je vrijeme; na moj si se poticaj oženio! Tad si me poslušao i učinio što je trebalo. Sad si svoje srce opet okrenuo prema heteri; slušajući nju, nanosiš sramotu svojoj ženi! Vidim da si se ponovno vratio na stari način života!

PAMFIL: Je l' ja?

LAHET: Da, ti, i to je sramota! Smišljaš lažne razloge za raskid, samo zato da bi mogao živjeti s onom tamo kad ovu ovdje udaljiš od sebe kao svjedoka!

45

Tvoja žena je to itekako osjetila — jer koji bi drugi razlog bio zbog kojeg bi otišla od tebe?

FIDIP: Baš je tako — ovo je pravi vrač—pogađač!

PAMFIL: Zaklet ću ti se da ništa od svega ovoga nije meni na duši!

LAHET: Ma!... Odvedi ženu natrag ili hoću razlog zašto to nije moguće!

PAMFIL: Nije sada vrijeme.

LAHET: Preuzmi dijete — ono zacijelo nije krivo! Kasnije ću vidjeti što je s majkom!

PAMFIL (na stranu): Nesretan sam kako god uzmeš i ne znam što da radim! Otac me nesretnika stijesnio odasvud! Otići ću odavde budući da svojom prisutnošću slabo što dobivam! Ne vjerujem da će bez moje zapovijedi uzeti dijete, pogotovo kad mi u tom pomaže punica! (Odlazi)

LAHET: Bježiš, ha! I ne daješ mi nikakav čvrst odgovor? (Fidipu) Izgleda li tebi da je on pri sebi? No dobro! Dijete daj meni, Fidipe, ja ću preuzeti brigu o njemu!

FIDIP: Svakako! Nije čudo što mi je žena ovo teško podnijela! Žene su zajedljive, ne podnose lako ovakve stvari! Zato je ta zavada! Pričala je ona to meni, ali nisam ti htio pred njim govoriti. Isprva joj nisam htio vjerovati, ali sad je očigledno! Vidim da se posvema grozi braka!

LAHET: I što da radim, Fidipe? Kakav mi savjet daješ?

FIDIP: Što da radiš? Mislim da bi prvo trebalo otići do te hetere pa da je zamolimo, ukorimo, napokon, da joj i ozbiljnije pripijetimo ako bude poslije svega održavala vezu s njime!

LAHET: Postupit ću prema tvojem savjetu. (Zove roba iz kuće) Hej, momče, trkni do ove naše susjede Bakhide! Pozovi je ovamo u moje ime. (Fidipu) A tebe molim da mi i dalje pomažeš!

FIDIP: Ah! Maločas sam ti kazao, Lahete, i opet ti istu stvar kazujem: želja mi je da ova rodbinska veza među nama potraje, ako je ikako moguće — a ja se nadam da jest! Hoćeš li da budem zajedno s tobom dok budeš s njom razgovarao?

LAHET: Radije ne; idi i pronadi djetetu neku dojilju!

V ČIN

Priv prizor: Lahet. Bakhida. Bakhidine pratilje.

BAKHIDA (na stranu): Nije bez razloga što Lahet želi da se sada sastane sa mnom. Teško da se varam: treba me zbog stvari na koju i sama sumnjam!

LAHET (na stranu): Treba paziti da zbog srdžbe ne dobijem od nje manje no što mogu ili da ne pretjeram u nečemu za što bi kasnije bilo bolje da nisam pretjeravao. Prići ću joj. (Glasno) Bakhido, zdravo!

BAKHIDA: Zdravo, Lahete!

LAHET: Bogami, Bakhido, vjerujem da se nimalo ne čudiš zašto sam rekao dječaku da te pozove ovamo napolje.

BAKHIDA: Da, a bogme sam i u strahu kad se sjetim što sam, da mi ne bi naškodilo naziv moga posla! Svoje ponašanje mogu lako obraniti!

LAHET: Ako istinu govoriš, ženo, od mene ti ne prijete nikakva opasnost! Već sam naime u takvim godinama kad nije red da mi se opraštaju greške! Zbog toga u svakoj zgodi pomnije motrim da ne napravim kakvu neopreznost. Ako postupaš ili kaniš postupiti onako kako je red da postupaju valjane žene, bilo bi nepravedno kad bih ti u neznanju nanio nezasluzenu uvredu!

BAKHIDA: Zbog toga ti doista mogu biti jako zahvalna! Od slabe mi je koristi onaj koji se ispričava tek pošto je nanio uvredu! Nego o čemu je riječ?

LAHET: Stalno primaš kod sebe moga sina Pamfila.

BAKHIDA: Na...!

LAHET: Čekaj da ti kažem! Prije no što se oženio, dozvoljavao sam vašu vezu! Stani! Još nisam rekao što sam namjeravao! On je sada oženjen. Potraži sebi nekog stalnijeg prijatelja, dok ti je vrijeme!¹² Jer zaboga: niti će njegovo osjećanje biti vječno niti ćeš ti stalno biti u tim godinama!

BAKHIDA: Tko to veli?

LAHET: Njegova punica.

BAKHIDA: Da sam ja...?

LAHET: Da, ti! I zato je odvela svoju kćer i htjela se potajno riješiti djeteta koje se rodilo!

BAKHIDA: Kad bih, Lahete, poznavala nešto svetije nego što je zakletva, čime bih mogla potkrijepiti vaše povjerenje u mene — i to bih ti ponudila: s Pamfilom se nisam družila otkako se oženio!

LAHET: Baš si ljubazna! Nego, molim te lijepo, znaš što bih radije da napraviš?

BAKHIDA: Što? Reci!

LAHET (pokazuje na Fidipovu kuću): Otiđi unutra k ženama i isto im tako ponudi da ćeš se zakleti! Smiri im dušu, a sebe oslobodi ovakve optužbe!

BAKHIDA: Učinit ću to, premda sam, bogami, svjesna da druga neka u ovom poslu ne bi to učinila — da se zbog takve stvari pojavljuje pred udatom ženom! Ali ne bih htjela da ti sin bude osumnjičen zbog lažnih glasina i da vama — što bi najmanje bilo pravo — s nepravom izgleda lakoumniji nego što jest! Prema meni se ponio tako da mu moram pomoći koliko mogu.

LAHET: Tvoje su me riječi već učinile prijaznim i blagonaklonim prema tebi! Nisu u to bile uvjerene samo one: i ja sam čak vjerovao! A sad nastoj da i dalje budeš takva kakvom sam te, mimo našeg očekivanja, upoznao! Kad god budeš htjela, računaj na naše prijateljstvo! Budeš li drukčije postupala... Suzdržat ću se, da ne čuješ od mene nešto što bi te pogodilo! Jednu te stvar samo upozoravam: okušaj radije kakav sam i što mogu kao prijatelj, nego kao neprijatelj!

Drugi prizor: Fidip s dojiljom. Lahet. Bakhida s pratiljama.

FIDIP (dojilji): Neću dozvoliti da ti išta kod mene uzmanjka i da ti se darežljivo ne pruži što god bude potrebno! Ali kad ti budeš sita i napita, pazi da i dijete bude sito!

LAHET: Vidim, tast nam se vraća, vodi dojlju. Fidipe, Bakhida se najsvetije zaklinje...

FIDIP (pokazujući na Bakhidu): To je ona?

LAHET: Da.

FIDIP: Bogami, niti se te žene boje bogova, a ni bogovi se, izgleda mi, ne obaziru na njih!

BAKHIDA: Dajem ti svoje sluškinje! Dozvoljavam ti da ih ispituješ uz kakva god hoćeš mučenja!¹³ Evo o čemu se ovdje radi: moram isposlovati da se žena vrati Pamfilu! Uspijem li u tome, neću se kajati ako budu govorili da sam ja jedina učinila ono što druge hetere izbjegavaju činiti!

LAHET: Fidipe, razvoj stvari nam je pokazao da smo svoje žene krivo osumnjčili: iskušajmo sad ovu ovdje! Ako tvoja žena uvidi da je povjerovala podvali, prestat će se ljutiti! Ako je pak moj sin ljut zato što mu je žena potajno rodila, to je lako, ta će ga srdžba brzo proći! Zacijelo u svemu ovome nema takva zla zbog kojega bi se valjalo razvoditi!

FIDIP: Bogami, to je i moja želja!

LAHET: Evo, tu je, pitaj je! Učinit će ti po volji!

FIDIP: Zašto mi to pripovijedaš? Zar nisu još odavno čuo, Lahete, kakvo je moje mišljenje o cijeloj ovoj stvari? (Pokazuje na svoju kuću) Samo njima vi smirite dušu!

LAHET: Molim te k'o boga, Bakhido, drži se obećanja koje si mi dala!

BAKHIDA: Znači, hoćeš da odem unutra zbog te stvari?

LAHET: Idi i smiri im dušu i natjeraj ih da ti vjeruju!

BAKHIDA: Idem, premda znam da će im biti mrsko što me danas vide! Kad je udata žena odvojena od muža, neprijateljica je heteri!

LAHET: Ali postat će ti prijateljice čim saznaju zašto si došla!

FIDIP: Obećajem da će ti postati prijateljice čim doznaju što je na stvari! Istodobno ćeš i njih riješiti zablude i sebe sumnje! (Uskoro nakon tih riječi odlazi)¹⁴

BAKHIDA: Umrijet ću, sram me Filumene! (Pratiljama) Vas dvije krenite za mnom ovamo! (Odlaze)

LAHET: Što bih više mogao za sebe zaželjeti nego ono što vidim da ovoj polazi za rukom – bez vlastita troška postaje omiljela i meni je od koristi! Ako je točno da se prestala družiti s Pamfilom, svjesna je da će time steći i dobar glas i imetak i hvalu! Uzvratiti će ljubaznost Pamfilu i istodobno će u nama dobiti prijatelje! (Odlazi)

Treći prizor: Parmenon. Bakhida.

PARMENON (sam): Bogami, gospodar ne drži mnogo do mojih usluga kad me ni zbog čega poslao u utvrdu gdje sam zabadava prosjedio čitav dan čekajući njegova mikonskog domaćina Kalidemida. Sjedio sam danas tamo kao budala i kad bi god netko došao, prilazio sam mu: „Mladiću, reci mi, molim te, jesi li ti s Mikona?“ „Nisam!“ „Ali zoveš se Kalidemid?“ „Ne.“ „Imaš li ovdje nekog prijatelja Pamfila?“ Svi su govorili: ne!¹⁵ Vjerujem da takva

čovjeka ni nema! Napokon me već postalo sram pa sam otišao! Nego što to ja vidim, Bakhida izlazi iz kuće našeg rođaka? Kakva li posla ona tu ima?

BAKHIDA (opazi ga): Dolaziš u pravi čas, Parmenone! Potrči brzo do Pamfila!

PARMENON: Zašto do njega?

BAKHIDA: Reci mu da ga molim da dođe.

PARMENON: K tebi?

BAKHIDA: Ma ne, k Filumeni!

PARMENON: Što je na stvari?

BAKHIDA: Prestani se raspitivati o stvarima koje te se ne tiču!

PARMENON: Ništa drugo da ne kažem?

BAKHIDA: O, da; da je Mirina prsten koji je on meni jednom dao prepoznala kao prsten koji je pripadao njezinoj kćerci.

PARMENON: Razumijem. To je sve?

BAKHIDA: Sve. Smjesta će doći, čim dočuje to od tebe! Ali ti oklijevaš!

PARMENON: Ma ne, ni najmanje; slabo sam danas imao prilike za to! Čitav sam dan potratio u trčkanju i šetkanju! (Odlazi)

BAKHIDA: Koliku sam danas sreću pribavila Pamfilu svojim dolaskom! Koliko zgodnih stvari učinila! A koliko briga uklonila! Vraćam mu sina koji je zbog ovih žena i njega samog skoro zaglavio; dovodim mu natrag ženu za koju je vjerovao da je više nikad neće imati; otklonila sam razlog zbog kojeg je bio sumnjiv svojem ocu i Fidipu! A početak čitava tog raspleta bio je upravo ovaj prsten! Sjećam se kako je, ima tome deset mjeseci, u sumrak dotrčao do mene, bez pratnje, dobrono pripit, s ovim ovdje prstenom. Odmah sam se prepala. Rekoh mu: „Pamfile moj dragi, molim te k'o boga, zašto si tako bez daha? Gdje si našao taj prsten? Reci mi!“ Stao se praviti kao da ga je nešto drugo zaokupilo. Kad sam to opazila, počela sam na nešto sumnjati. Stala sam žustrije navaljivati da mi kaže. I čovjek prizna da je na putu silovao neku djevojku i rvajući se s njome oteo joj prsten. I sad, malo prije, Mirina je taj prsten prepoznala na mojoj ruci! Pita me odakle mi. Sve joj ispričam i tako se ispostavi da je on taj koji je silovao Filumenu i da se poslije toga rodio sin! Radujem se što mu se toliko veselja skupilo mojom zaslugom! Doduše, druge hetere ne vole takve stvari. Zaista, nije nam na korist da bilo koji ljubavnik bude sretan u braku. Ali, zaboga, nikad se zbog probitka ne bih odlučila na loše djelo! Dok se moglo, bio je prema meni dobar, uljudan i fin. Njegova mi ženidba nije zgodno došla, priznajem. Ali, zaboga, vjerujem da sam učinila sve da do toga ne dođe mojom krivnjom! Od onoga od kojega si doživio mnoge ugodnosti, red je podnijeti i neugodne stvari!

Četvrti prizor: Pamfil. Parmenon. Bakhida.

PAMFIL (Parmenonu; ne zapažaju Bakhidu): Provjeri još jednom, Parmenone, molim te, jesi li mi donio pouzdane i jasne vijesti! Nemoj me tjerati da kratko vrijeme uživam u tom lažnom veselju!

PARMENON: Provjereno je!

PAMFIL: I sigurno je?
 PARMENON: Sigurno!
 PAMFIL: Ako je točno, ja sam bog!
 PARMENON: Vidjet ćeš da je istina. (Sprema se da ode)
 PAMFIL: Pričekaj čas, molim te! Bojim se da ja vjerujem jedno, a ti javljaš drugo!
 PARMENON: Čekam.
 PAMFIL: Mislim da si rekao ovako: da je Mirina utvrdila kako je njezin prsten kod Bakhide?
 PARMENON: Točno.
 PAMFIL: Onaj što sam joj ga jednom dao? I to ti je rekla da mi javiš? Je li tako?
 PARMENON: Pa velim ti, tako je!
 PAMFIL: Tko je sretniji i blaženiji od mene? Čime da te obdarim za takvu vijest? Čime? Čime? Ne znam.
 PARMENON: Ali ja znam.
 PAMFIL: Čime?
 PARMENON: Ničime! Ne znam zaista kakvo bi ti dobro došlo, bilo od te vijesti, bilo od mene!
 PAMFIL: Zar da ja, kojeg si ti već mrtva iz podzemnog svijeta vratio na svjetlo, dozvolim da odeš od mene bez nagrade? Ah! Previše me tvrdim smatraš! (Opazi Bakhidu) Nego eno vidim Bakhidu gdje stoji pred vratima! Vjerujem da mene očekuje! Prići ću joj!
 BAKHIDA: Zdravo, Pamfile!
 PAMFIL: O, Bakhido! O, mila moja Bakhido! Sapsiteljice moja!
 BAKHIDA: Sve je dobro i baš mi je drago!
 PAMFIL: Svim onim što si napravila tjeraš me da ti to povjerujem! Još uvijek imaš onu svoju nekadašnju čarobnost tako da čovjek uvijek uživa kad te sretne, kad govori s tobom ili kad bilo kamo dođeš!
 BAKHIDA: A ti, bogami, još uvijek imaš svoju negdašnju narav i ponašanje tako da nigdje nema stvora ljubeznijeg od tebe!
 PAMFIL: Ha, ha, ha! Ti to meni, ha?
 BAKHIDA: Imao si pravo, Pamfile, što si volio svoju ženu! Sve do danas nisam imala prilike da je svojim očima vidim i upoznam! Vidjela sam da je izuzetno dobro odgojena!
 PAMFIL: Reci mi pošteno!
 BAKHIDA: Bogovi mi pomogli, Pamfile!
 PAMFIL: Reci mi: jesi li već nešto od svega ovoga rekla mojem ocu?
 BAKHIDA: Ništa!
 PAMFIL: Ne treba o tome ni pisnuti! Rado bih da ovo ne bude kao u komedijama gdje svi za sve doznaju! Ovdje oni, za koje je bio red da doznaju, znaju, a oni koji nije trebalo da znaju, niti će doznati niti će znati!
 BAKHIDA: No, uostalom, reći ću ti još nešto da lakše povjeruješ kako se to može prikriti. Mirina je rekla Fidipu da vjeruje mojoj zakletvi i da si ti za nju čist!
 PAMFIL: Odlično, nadam se da će se sve ovo završiti prema našoj zamisli!
 PARMENON: Gospodaru, može li se od tebe doznati kakvo sam to ja dobro danas učinio? Je li to o čemu pričate?

PAMFIL: Ne može se doznati!
 PARMENON: Ali ipak pretpostavljam! (Razmišlja poluglasno) Ja sam ga već mrtva iz podzemnog svijeta.. Na koji način?
 PAMFIL: Ne znaš, Parmenone, koliko si mi danas koristio i iz kakve si me nevolje izvukao!
 PARMENON: Ali baš znam, nisam to napravio nesvesno!
 PAMFIL: U to sam uvjeren.
 PARMENON: Zar da Parmenon neoprezno propusti nešto što bi valjalo učiniti?
 PAMFIL: Hajd' unutra za mnom, Parmenone!
 PARMENON: Idem. (Na stranu) Eh, bogme sam danas nesvesno napravio više dobra nego ikad dosad svjesno!
 PJEVAČ: Plješčite!

- ¹ Objе didaskalije, koje potječu iz različitih ogranaka rukopisne tradicije, krajnje su nepouzđane u svojim navodima. Nijednoj od njih ne može se vjerovati u cijelosti. I po jednoj i po drugoj, „Svekrva“ je bila izvedena za kulrskih edila Seksta Julija Cezara i Gneja Kornelija Dolabele, tj. 165. pr.n.e. Prema prvoj didaskaliji, „Svekrva“ je izvedena na Megalezijским igrama, tj. u travnju, a prema drugoj na Rimskim igrama (u rujnu). Vjerojatnija je prva tvrdnja. Prva didaskalija, međutim, griješi navodeći Tita Manlija i Gneja Oktavija kao konzule za vrijeme drugog izvođenja „Svekrve“; obojica su tu službu obavljala 165, dakle one godine kad je Terencijeva komedija prvi put izvedena. U drugoj didaskaliji ne spominje se grčki original. Prva pogrešno original pripisuje Menandru, jer je, kao i za „Formiona“, predložak bila komedija Apolodora iz Karista. Problematični su i neki drugi navodi kao, primjerice, imena izvođača, vrijeme nastanka „Svekrve“ u odnosu na ostale Terencijeve komedije (sigurno nije peta kao što tvrdi prva didaskalija) itd. No ovdje u takva specijalistička pitanja nema smisla zalaziti. Drugi i treći put izvedena je „Svekrva“ 160. pr.n.e. Druga izvedba, priređena u okviru pogrebnih svečanosti u čast znamenitog vojskovođe Lucija Emilija Paula, nije prošla bolje nego prva, neuspjela, pet godina ranije; tada je publika preferirala da vidi pelivana, a sada je u uzbuđenju što će na repertoaru biti i gladijatorske borbe omela normalan tok izvedbe. Napokon, u trećoj izvedbi te iste godine, komad je bio odigran do kraja.
- ² Gaj Sulpicije Apolinar, retor i gramatičar iz 2. st.n.e. Učitelj Aula Gelija i cara Pertinaksa. Sastavio sažetke u stihovima uz pojedina pjevanja Vergilijeve „Eneide“ i uz Terencijeve komedije.
- ³ Ovo je, kako je i iz samog teksta vidljivo, prolog uz drugu izvedbu „Svekrve“ (160. pr.n.e.).
- ⁴ Ovo je prolog uz treću izvedbu „Svekrve“ (160. pr.n.e.).
- ⁵ Cecilije koji se spominje u ovom prologu znameniti je rimski komički pjesnik (fl. cca 180. pr.n.e.). Posljednje riječi šefa trupe koji govori prolog ostavljaju mogućnost dvojaka shvaćanja. Ili vođa družine sam plaća pjesnike (što nije uobičajeno, ali čemu u prilog govori latinski tekst, pa je tako i prevedeno); ili vođa glumaca samo savjetuje edile (koji inače obavljaju tu kupnju) koliko cijenu valja isplatiti kojem pjesniku. Edili se kao kupci javljaju u „Eunuhu“; cf. prol. st. 20.
- ⁶ Lahet hoće reći da Sostrata na svojoj duši ima već toliko grijehova da neki novi ne bi bitno naškodilo njezinoj reputaciji.

- 7 U Grčkoj je roditelj mogao odbiti da preuzme brigu oko odgajanja djeteta i u tom bi ga slučaju najčešće ostavio na nekom prometnom mjestu. Prolaznik koji bi naišao imao bi pravo uzeti dijete i odnijeti ga svojoj kući, ali pravi otac nije time gubio svoja očinska prava; bilo u koje vrijeme mogao je dijete zatražiti natrag.
- 8 Upadljivo je nesuglasje između dva Pamfilova navoda: stranac je istodobno i zajapuren i mrtvačkog izgleda. U želji da se što prije riješi Parmenona, Pamfil zapada u protuslovlje.
- 9 Fidip u svojoj ljutnji oslovljava Pamfila kao da je ovaj još uvijek na pozornici.
- 10 Lahet u cijelom ovom prizoru ne govori ništa, ali zbog stihova na početku trećeg prizora („Stajao sam ovdje podalje, ženo...”) valja pretpostaviti da je, bilo u cijelom ovom prizoru, bilo u jednom njegovu dijelu, nazočan na sceni.
- 11 Tekst je na ovom mjestu u originalu vrlo nesiguran. Preveo sam prema KLS, iako ne bi trebalo odbaciti ni Marouzeauov pokušaj rekonstrukcije („Da vjerujem kako će, ako je dovedem natrag, biti složnije?”) Salvatore Stella u svojem komentiranom izdanju „Svekrve” (Milano, 1936) bira smisljeno još prihvatljiviju, ali tekstualno slabije utemeljenu verziju: „Ne vjerujem da će postati složnije ako je dovedem natrag!”
- 12 I ovdje je tekst nesiguran; u hrvatskom je prijevodu dodano „prijatelj” što se — najvjerojatnije kao glosa — nalazi i u nekim kodeksima.
- 13 Robovi su u antici u istražnom postupku mogli biti mučeni.
- 14 Ne djeluje baš osobito logično da Fidip gotovo od riječi do riječi navodi ono što je maločas rekao Lahet. Osim toga, pravim trenutkom za njegov odlazak sa scene čini se stih 785. („Samo vi njima smirite dušu!”). Možda bi ponajbolje bilo ta dva stiha smatrati umetkom i uopće ih ne prevoditi.

Preveo Darko Novaković

obljet nice

STOLJETNI JUBILEJ „VJESNIKA ZA ARHEOLOGIJU I HISTORIJU DALMATINSKU”

U siječnju ove godine *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, časopis Arheološkog muzeja u Splitu, navršio je sto godina života. Naime, taj je časopis, pod imenom na talijanskom jeziku *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, prvi put tiskan u siječnju 1878. godine u Splitu. U proteklom su stoljeću na njegovim stranicama ugledale svjetlo dana brojne značajne studije, objelodanjena je velika količina materijala i registrirana veoma opsežna relevantna bibliografija. Značenje tog časopisa u razvoju arheologije, povijesti i uopće starinoznanstva kod nas, a posebno u Dalmaciji, može se lijepo vidjeti u prvom redu u iscrpnom prikazu nestora naše arheologije F. Bulića pod naslovom „Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij” („Zbornik Matice hrvatske o tisućoj godišnjici hrvatskog kraljevstva”, Zagreb 1925, str. 93–246 = Prilog VAHD 1924–25, Split), a što se tiče razdoblja nakon Bulićeva prikaza, uputio bih na svoj članak „Arheološka, povijesna i lingvistička istraživanja antičkog doba Dalmacije u posljednjih pedeset godina” (*Latina et Graeca* 3, Zagreb 1974, str. 9–28).

U proteklom stoljeću tiskan je 71 svezak (odnosno 71 godište) *Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku (VAHD)*. Kroz prvu polovicu svoga života, do Bulićeva odlaska iz redakcije, *Vjesnik* je potpuno redovito izlazio. Zastoji u izlaženju nastali su nakon toga. Zbog toga se dogodilo da je u prvih pedeset godina izdavanja *Vjesnika*, dakle do Bulićeva odlaska, tiskano 49 godišta, a u slijedećih je pedeset godina tiskano 22 godišta — više od pola manje nego u prvih pedeset godina.